

## citát čísla

V každé modernizaci je přítomen mocenský prvek, někdo musí mít autoritu určovat, co je moderní a co ne, kdo má koho dohánět, jaký vzor následovat a napodobovat.

**Martin Škabraha**  
v rozhovoru  
*Dějiny jako hra na tichou poštu*

## Salon

PŘÍLOHA PRAVA

21. září 2023

1345

# Stanislav Komárek a jeho životopisný román o Bohuslavu Balbínovi Když svět ještě tvořil smysluplný celek

Štěpán Kučera

Poprvé představil biolog, filozof a spisovatel

**Stanislav Komárek** současným čtenářům dílo Bohuslava Balbína (1621–1688) před šesti lety, když edičně připravil české vydání prvního dílu latinsky psaných Balbínových spisů *Rozmanitosti z historie Království českého*. Nyní se k osudu velkého českého polyhistora vrací prostřednictvím netradičního životopisného románu *Jezovita Balbinus* (Academia 2023).

**Co vás na Bohuslavu Balbínovi zaujalo natolik, že mu věnujete už druhou knihu? Byla to jeho vášně pro objevování, pro neobvyklostí, bizarnosti a tajuplnosti?**

V první řadě mě kdysi upoutal jeho životopis Čech, který jsme s kolegou Čepelákem vydali v nakladatelství Academia v roce 2017. Během přípravných prací a studia dalších pramenů jsem se ale s Bohuslavem Balbínem zapletl natolik, že jsem se nakonec rozhodl o něm napsat román. A romány většinou píšeme o lidech, kteří nám připadají blízcí a zajímaví, ne o těch, co se nám zdají protivní. Což je i případ mého vztahu k Balbínovi.

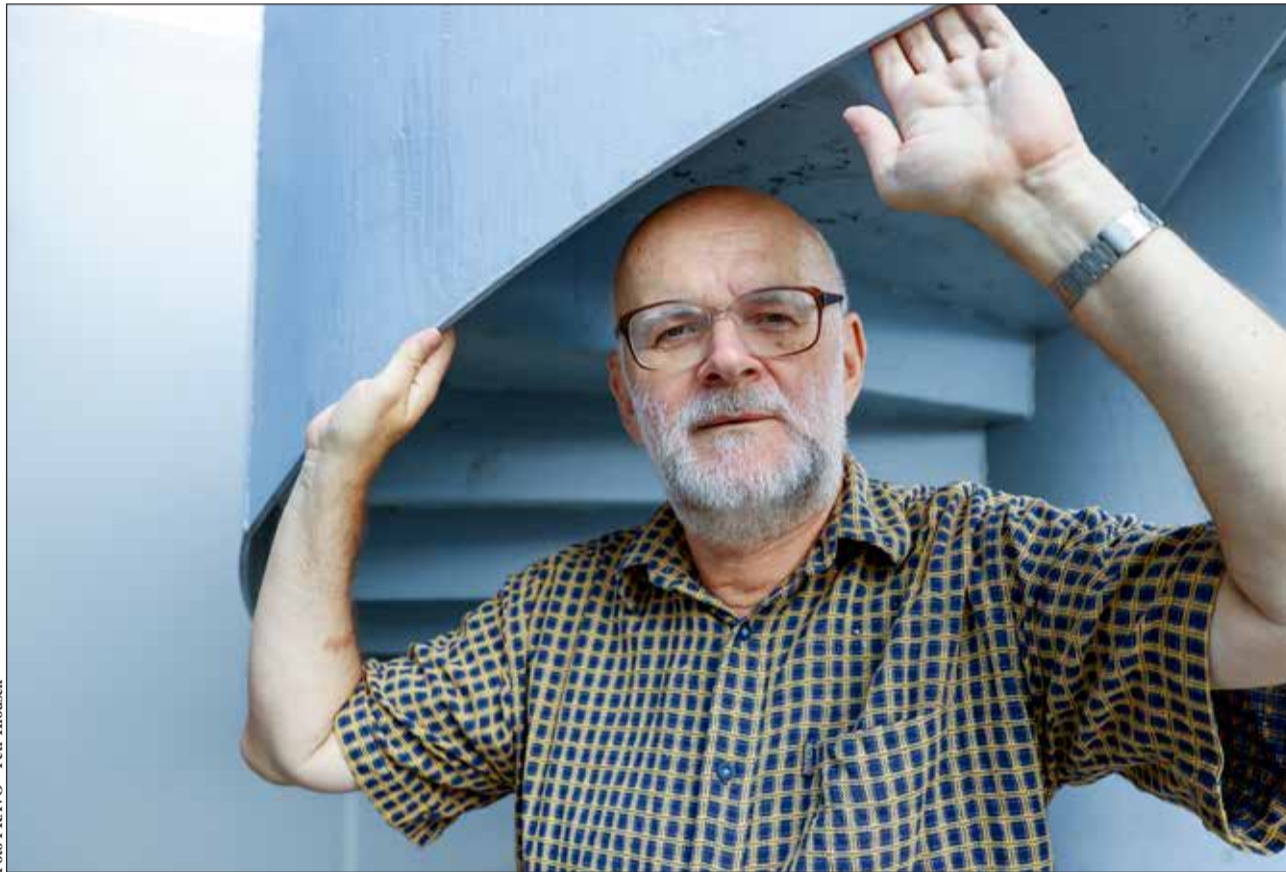
Je vlastně pozoruhodné, že o něm nikdy nikdo žádnou beletrii nenapsal. Jako epizodní postava se mihne v Kaplického *Železná koruna* a v Šotolově *Tovaryšstvu Ježíšovu* se o něm několikrát mluví, ale přímo na scéně se neobjeví.

**„Na dějiny českého 17. století se neumíme smysluplně napojit,“ napsal v esejí o době pobělohorské Ondřej Slaček. Jak se to napojení povedlo vám?**

Že se na ně neumíme napojit, platí o veškerých trochu dávnějších dějinách – včetně třeba atmosféry kolem druhé světové války, ač pár pamětníků ještě žije. Moje nebožka babička říkávala, když jsem na ní loudil příběhy ze starého Rakouska či z první republiky: „Jó chlapče, to už ani není pravda...“

Sám jsem se o jakés takés napojení pokusil přečtením řady Balbínových textů a taky návštěvou všech míst, kde nějakou dobu pobýval. Dlužno ale říct, že úplnou jistotu v „napojování“ nemají ani historici specializovaní na toto období.

**Co je tedy pro dnešní dobu srozumitelné – a co se naopak ztratilo v propasti času? V předmluvě píšete o „tehdejší jiné distribuci bezelstnosti a lstivosti či ohleduplnosti a brutality“.**



**Jezovita Balbinus** je Komárkovým čtvrtým románem, prvním od **Mandarinů** (2007).

17. století bylo ve srovnání s dneškem neobyčejně brutální. Jeho značnou část zaujímalý žoldnéřské války. Zcela samozřejmě se počítalo s tím, že armády se budou samy zásobovat, pálit a vraždit – a to nejen na nepřátelském území, ale i na spojeneckém či vlastním.

17. století žilo ve světě zázraků, vidění a podivností a velmi po nich toužilo. Balbín nebyl výjimka

Na druhé straně byla velmi vyvinutá péče o duše a spásu bližních tak, jak si ji doba představovala: obžalování zločinců byli sice zcela rutinně mučeni, ale nikdy by jim před popravou nebyla odepřena zpověď a poslední pomazání.

Přes všechnu neuralost kvetla zvořilost a pohostinnost. Péče o permoničky patřila ke každodennosti horníků stejně jako náboženská procesí a pitky. Na lovu nebo štvanicích na zvířata nikdo neviděl nic špatného, a to ani duchovní osoby – zvířata byla Bohem stvořena k našemu užtku a zábavě. Svět tvořil jeden smysluplný celek; až mnohem pozdější době se začal jevit jako nesmyslný konglomerát náhod.

Nicméně platí, že 17. století bylo současné době svou mentalitou mnohem bližší než třeba husitská éra, ještě typicky středověká – promítat si do našeho husitství například česko-německé třenicí či sociální otázky je typickou projekcí z 19. století.

**Můžeme rozdíl mezi naším věkem a 17. stoletím chápat taky jako rozdíl mezi naší modernistickou vírou, že lépe teprve bude, a tehdejší vírou, že lépe už bylo?**

Určitě, představa, že přítomná doba alespoň v něčem překonává antické vzory, se prosazovala velmi pozvolna a těžko v diskusích učených přátel okolo Charlese Perraulta, který je dnes více známý jako sběratel pohádek, až těsně před rokem 1700. Ve vztahu k českému království, které v té době živořilo, to platilo dvojnásob: to lepší už bylo, a to po Balbínově soudu dost dávno – za Karla IV.

Toto mínění sdíleli i všichni jeho přátelé vlastenci, třeba Tomáš Pešina z Čechorodu, kteří toužili někdejší slávu českého království obnovit, ovšem jako úplnou repliku onoho lepšího minulého, což už tehdy nebylo realistické.

**Jak se to mělo s vlastenectvím? Představa obrozenců o Bílé hoře jako „boji Čechů s Němci“ byla historiky vyvrácena, vy píšete, že Balbín nebyl jezuitskými autoritami postihován ani tak pro svou lásku k češtví, jako spíše pro svou lásku k mladým**

**chlapcům... Zároveň však Balbín přešel obrozence v jazykovém pojetí národa.**

Vlastenectví bylo tehdy chápáno jako lojalita a nadšení pro české království a jeho historická práva; Morava byla samostatným markrabstvím a blíž se tím nesouvisela. České vlastenectví nebylo primárně jazykové, jak pak prosadili naši obrozenci, ale platilo i pro české Němce ve významu *Böhmisch*.

Balbín je jistě přelomový v tom, že jako první napsal elaborát o jazykovém útlaku a jazykovém pojetí národa, typické je ale také to, že jej za svého života nikdy neuverejnil. Uměl samozřejmě plynule německy a zdá se, že německo-jazyčných přátel měl dokonce poněkud více než česky mluvících; většina lidí z měst uměla tehdy oba zemské jazyky.

**V předchozí balbínovské publikaci jste Bohuslava Balbína představil především jako životopisce, v jednom rozhovoru jste ho dokonce označil za „prvního zoologa, kterého lze brát vážně“. Co tedy z Balbínových textů o přírodě českých zemí zůstává dodnes živé?**

Balbín znal opravdu celou českou „vlastivědu“, drtivou většinu království sám zcestoval. Kvalita těch poznatků je trochu nevyrovnaná, ale nezapomeňme, že na to dnes máme celé týmy a že se jednalo o polyhistora, který se se stejným nadšením zabýval i „přirodo-

pisem“ mariánských zázraků či českých světců.

Velice pěkně zpracovaný je jeho horopis a vodopis i rozložení minerálních pramenů a rudných ložisek; jeho snem bylo objevit nějaký důl na zlato, stříbro či drahé kameny, a tím zlepšit finanční situaci své vlasti. Jeho botanické postřehy jsou naopak z větší části z druhé ruky z českého vydání *Mattiolio herbáře* v přepracování Adama Hubera z Riesenpachu.

Vůbec nejlepší je ovšem jeho zpracování české fauny obratlovců – o bezobratlé a podobnou malou „žoužel“ se prakticky nezajímal. Zjevná jeho kapitola o ptácích – psané se spolužezuitou Janem Viktorínem –, rybách a savcích byly překonány až Antonínem Fričem v roce 1871! Třeba jeho obsáhlá kapitola o rozmnožování lososů je zcela na úrovni éry o dvě stě let pozdější.

Balbín dobu v lecčem značně předešel. Dá se říct, že byl i jedním z prvních „turistů“ a cosi jako první „skautský vedoucí“. V některých lidech jsou budoucí trendy jakoby v náznamech zabalené, podobně jako jsou v jiných aspektech dětmi své doby. Podívat se například Balbínově pověřivosti by tedy bylo stejně ahistorické jako pohoršovat se nad tím, že Vergilioví či Jeffersonovi posluhovali otroci.

**Co všechno si životopisec, autor písic o skutečných historických osobnostech, „může do-**

**volit“? Jak jste míchal koktejl mezi realitou a fikcí? Některé pasáže – včetně té, kde na čtenáře vykoukne z Balbínovy horečnaté vidiny obraz životopisce Komárka – se blíží magickému realismu, přitom ale celek knihy znívá obdivuhodně realisticky, až naturalisticky...**

Kniha je psána záměrně tak, aby pro čtenáře až na výjimky nebyl patrný „šev“ mezi historickými danostmi a fikcí – ty doložené věci nicméně převažují.

Nikdy jsem se také necítil zavázán nějakému literárnímu -ismu. Svět je o dost pestřejší a podivnější nežli to, co se podle obecného úsudku hodí do „realistické“ literatury. Když chcete dostat žádoucí literární obraz, který duchu toho kterého literárního -ismu odpovídá, musíte toho ze světa poměrně mnoho osekát – a to jsem nechtěl.

17. století navíc žilo ve světě zázraků, vidění a podivností a velmi po nich toužilo. Balbín nebyl výjimka. Teprve osvícenci začali ke světu přistupovat podle apriorního přesvědčení ve stylu „Ohmův zákon je, jezinky nejsou“.

Velmi vtipně toto dilema řešil můj oblíbený Carl Gustav Jung, který říkával *Wirklich ist das, was wirkt*, tedy *Skutečné je to, co působí* – v té němčině to zní líp. Přesvědčení o existenci hejkalů, inflace či konečného vítězství proletářské revoluce může mít na život ve vesnici podstatně větší dopad než třeba přesvědčení o existenci tetřevů, byť ti v okolních lesích „skutečně“ žijí a dali by se ohmatat, ba i sníst.

**V jednom našem starším rozhovoru jste po portmannovsku řekl, že „mních ikonopisec vylučuje ikony stejně jako mořský plž svou ulitu“. Přijde mi, že podobně popisujete i Balbínovu literární tvorbu – tedy spíše jako biologickou nutnost než vznešené políbení múz. Vnímáte to taky tak?**

U Balbína rozhodně: ke konci svého života knihy doslova chrlil přízračným tempem, aby to všechno stihl. Oddělen od svých oblíbených chlapců a také už asi unaven dušpastýřskou rutinou v podstatě nemohl jinak. Je typické, že důvod, proč si jej vlastně rád držel, aby sepsal dějiny české jezuitské provincie, nikdy nenaplnil – jeho nadřazeným je tedy nutno přiznat určitou velkorysost.

Jak dobře mu rozumím! Sám své knihy také píše z vnitřního puzení, jako když bourec morušový tká kokon. Nemám z toho ani „marnou slávu“ ani „mrzký zisk“, protože psaní knih je dnes antikvovaná činnost, asi jako kdybych měl manufakturu na výrobu parních strojů – občas si nějaké muzeum či dětský koutek něco objedná, ale sotva co víc.